

КОСТЯНТИН МЕРКУРІЙОВИЧ СИТНИК

(до 100-річчя від дня народження)

3 червня 2026 р. минуло 100 років від дня народження відомого українського вченого — біолога-фізіолога рослин, організатора науки та громадського діяча, академіка НАН України Костянтина Меркурійовича Ситника. Народився Костянтин Меркурійович поблизу м. Луганська в родині коваля Меркурія Олексійовича та домогосподарки Параски Опанасівни Ситників. У 1945—1949 роках навчався на факультеті природознавства Луганського педагогічного інституту. Свою трудову діяльність розпочав у 1950 р. в Інституті ботаніки НАН України, де пройшов шлях від аспіранта до директора. У 1955 р. здобув науковий ступінь кандидата

біологічних наук, захистивши дисертацію «Вплив умов живлення і водопостачання на ріст і фізіологічні процеси в лимоні», а в 1966 р. — докторську дисертацію «Ріст і взаємодія органів рослин». У 1967 р. отримав звання професора і був обраний членом-кореспондентом АН УРСР, а в 1973 р. — академіком АН УРСР.

Паралельно з науковою діяльністю Костянтин Меркурійович обіймав низку відповідальних посад: був начальником науково-організаційного відділу, головним ученим секретарем, академіком-секретарем Відділення загальної біології, віце-президентом АН УРСР. Його неодноразово обирали депутатом Верховної Ради УРСР IX та X скликань; він також був Головою Верховної Ради УРСР X скликання, народним депутатом України III та IV скликань, очолював підкомітет Комітету Верховної Ради з питань науки та освіти.

Він був ученим широкого наукового кругозору і талановитим організатором науки. Як фахівець у галузі фізіології рослин, він зробив вагомий внесок у розвиток учення про фітогормони. Запровадивши системний підхід до вивчення ростових процесів, разом із колегами дослідив фітогормональну регуляцію життєдіяльності кореня, листка та стебла. Надалі розгорнув комплексні дослідження регуляції росту як окремих органів, так і цілісної рослини в онтогенезі та залежно від умов довкілля.

Із 1980-х років започаткував вивчення гормональних механізмів регуляції цвітіння рослин, у результаті чого було отримано пріоритетні дані щодо вмісту і співвідношення гормонів під час індукції цвітіння у фотоперіодично чутливих рослин, а також досліджено вплив екзогенних гормонів на цей процес. Починаючи з 1990-х років, за його ініціативою розгорнулися дослідження гормональних систем філогенетично різних видів рослин.

Він стояв біля витоків формування в Україні нової галузі біології — інженерної ботаніки; за його участі було сформульовано ключові теоретичні засади клітинної генетичної інженерії рослин. Відкриття двобатьківського успадкування плазмогенів стало одним із визначних досягнень вітчизняної науки і відкрило перспективи створення нових організмів. Висновки щодо специфіки поведінки ядер і ДНК-вмісних органел у процесі соматичної гібридизації увійшли до основних положень трансмісійної генетики. Костянтин Меркурійович також очолював комплексні дослідження впливу факторів космічного польоту на ріст, розвиток і життєдіяльність прокаріотичних та еукаріотичних організмів.

Вагоме місце у його наукових інтересах посідали проблеми екології, охорони природи та формування екологічної культури. Він увів у науковий обіг поняття «інвайронменталізм» і започаткував новий напрям дослідження довкілля — інвайронментологію. Активно розробляв теоретичні засади й популяризував інший науковий напрям — диверситологію. За його сприяння було створено два біосферні заповідники. Упродовж багатьох років очолював Національний комітет України за програмою ЮНЕСКО «Людина і біосфера». Також він був головою Комісії НАН України з вивчення наукової спадщини академіка Володимира Івановича Вернадського та доклав значних зусиль до видання його праць.

Поєднуючи наукову діяльність із організаційною роботою, як член Президії НАН України він активно сприяв розвитку вітчизняної науки, зокрема відкриттю наукових центрів Академії у Львові, Донецьку, Харкові, Одесі та Дніпропетровську, приділяв увагу соціальному захисту і добробуту науковців.

Костянтин Меркурійович є автором понад 1000 наукових, науково-популярних і публіцистичних праць, серед яких 35 монографій. Під його керівництвом підготовлено 20 докторів і 32 кандидати наук, які працюють як в Україні, так і за її межами. Більше 30 років він очолював спеціалізовану вчену раду Інституту ботаніки із захисту кандидатських і докторських дисертацій за спеціальностями «ботаніка» та «мікологія», був членом редакційних колегій численних вітчизняних і зарубіжних наукових видань.

Його активна законотворча діяльність у парламенті засвідчена участю в підготовці низки законів і нормативних документів у сфері науки та освіти. Зокрема, законів «Про наукову та науково-технічну діяльність» і «Про вищу освіту», а також авторської розробки та першої редакції проекту Закону України «Про атестацію наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації», експертного висновку щодо Закону України «Про правовий статус майна і господарчу діяльність НАН України».

Костянтин Меркурійович був відзначений орденами Трудового Червоного Прапора (1971), Жовтневої Революції (1976), Леніна (1986), Князя Ярослава Мудрого V і IV ступенів (1998, 2004), медалями імені В.І. Вернадського та Григорія Вашенка. Він є лауреатом Державних премій СРСР та УРСР у галузі науки і техніки, а також премії НАН України імені М. Г. Холодного. За значний внесок у розбудову української держави нагороджений Почесною грамотою Верховної Ради України. Помер 22 липня 2017 року, похований на Байковому цвинтарі в Києві.

*Ірина КОСАКІВСЬКА
Валентина ВАСЮК*